

ÎNCORPORAREA OBIECTIVELOR DE COMPETITIVITATE ÎN CADRUL SOCIO-ECONOMIC NAȚIONAL

Viorel NIȚĂ

Abstract

Research on national competitiveness issue still lacks a coherent, comprehensive and universally accepted conceptual and methodological basis. Second, national competitiveness is commonly set as isolated public policy goals, with little preoccupation with its systematic relationships to and convergence with the other socio-economic objectives.

The present article proposes a socio-economic conceptual framework for linking them. In the first part of it I present a succinct history of the most important international trade and competitiveness theories and then analyze both the meaning of national competitiveness and the factors that influence it. In the second part, starting from the implications of Karl Aiginger's holistic approach to national competitiveness, I show that ensuring national competitiveness is a necessary but not sufficient pre-condition of achieving both short-term welfare and long-term development objectives. In the final section, I sketch a socio-economic framework which can facilitate the further integration of short-term priorities and long-term national objectives.

JEL Classification: F10; F18.

Keywords: national competitiveness; socio-economic objectives; complex governance; development stages; individual aspirations.

Viorel Niță este cercetător în cadrul Institutului de Economie Mondială

INTRODUCERE

Una dintre obiectivele majore ale unei economii deschise este creșterea exporturilor, prin creșterea competitivității naționale, pentru relaxarea constrângerilor balanței de plăți asupra cererii interne și a creșterii economice. Competitivitatea națională devine astfel un determinant crucial al investițiilor și consumului având ca sursă importurile¹³. Totuși, competitivitatea națională rămâne încă un termen economic ambiguu, cu abordări conceptuale și metodologice eterogene și incomplete. Prezentul articol, plecând de la o abordare multidimensională a competitivității naționale, încearcă să circumscrie rolul competitivității naționale în cadrul socio-economic național. Obiectivele de competitivitate națională nu mai sunt considerate în mod izolat și dezirabile pentru ele însele, ci capătă sens ca suport pentru atingerea obiectivelor sociale și ecologice naționale, în co-evoluția nivelului de dezvoltare al unei țări și a nivelului aspirațiilor cetățenilor. Competitivitatea națională este considerată în mod absolut, endogen, renunțând la abordarea comparativă interțări.

Prima secțiune reprezintă o scurtă retrospectivă a celor mai importante teorii și modele ale comerțului internațional și ale competitivității. Următoarea secțiune analizează perspectivele consacrate asupra competitivității, identifică simplificările și deficiențele lor conceptuale, iar apoi urmărește extensiile aduse dezbaterii prin introducerea factorilor și a stadiilor competitivității naționale. Secțiunea a treia prezintă două abordări holiste ale competitivității – una la nivel microeconomic, cealaltă la nivel macroeconomic, în care competitivitatea este pusă în relație cu performanțele ecologice și/sau sociale. Ultima secțiune prezintă cadrul conceptual al noii perspective sistemice asupra competitivității naționale.

¹³ Mai ales în perspectiva modelelor de creștere economică centrate pe exporturi (ex. Thirlwall, 2002). Creșterea competitivității naționale prin creșterea exporturilor i) generează creștere economică și ii) susține consumul, investițiile (transferul tehnologic, cu efectele sale de antrenare asupra producției și a schimbărilor structurale) și cheltuielile guvernamentale bazate pe importuri. În plus, creșterea exporturilor în creșterea volumului producției și relaxarea restricțiilor balanței de plăți asupra cererii (Thirlwall, 2002).

1. Scurtă retroactivă a teoriilor deapre comerț internațional

Teoriile asupra competitivității au apărut ca o consecință a deficiențelor și a paradoxurilor greu surmontabile ale teoriilor și modelelor clasice ale comerțului internațional¹⁴.

În esență, gândirea economică clasică s-a concentrat asupra avantajelor comparative rezultate din costuri de producție scăzute și din înzestrarea cu factori de producție¹⁵. Doctrina mercantilistă a susținut dezideratul maximizării exporturilor, concomitent cu cel al minimizării importurilor, cu scopul explicit de a obține câștiguri cât mai mari din comerțul internațional. Adam Smith (1776/1962) arată că comerțul internațional este în fapt un joc cu sumă pozitivă¹⁶, cu efecte de antrenare benefice pentru toate țările participante, dacă fiecare țară se specializează în producția de bunuri în care deține avantaje absolute. Prin teoria avantajului comparativ, David Ricardo (1817/1959) arată că diferențele de productivitate a muncii/costurile relative reprezintă baza specializării internaționale.

Modelele ulterioare ale comerțului internațional au reprezentat, în esență, extensii sau amendări ale teoriilor și modelelor clasice. Modelul Heckscher-Ohlin (MHO) arată că sursa avantajelor comparative rezidă în diferențele dintre țări în înzestrarea cu factori de producție (Heckscher, 1919). În condițiile diferențelor dintre țări în înzestrarea cu factori de producție și a intensității diferite a factorilor, abundența factorilor de producție dintr-o țară determină importul bunurilor intensive în factori rari și specializarea exporturilor acesteia - prin costuri și prețuri mai reduse - în acele bunuri a căror producție este intensivă în factorii abundenți în respectiva țară. MHO a fost extins prin trei teoreme: i) teorema egalizării prețului factorilor ; ii) teorema Stolper-Samuelson și iii) teorema Rybczynski.

- i. Teorema Heckscher-Ohlin (HO) asertează că liberalizarea comerțului va egaliza în cele din urmă prețul factorilor de producție: producția bunului cu avantaje comparative crește odată cu cererea și prețul

¹⁴ Pentru o retrospectivă detaliată a evoluției teoriilor și modelelor comerțului internațional și ale competitivității, Cho și Moon (2000).

¹⁵ Într-o anumită măsură, această perspectivă bazată pe costuri reduse rămâne valabilă doar pentru sectoarele sau economiile intensive în resurse naturale și în forță de muncă cu nivel redus de calificare.

¹⁶ Comerțul internațional era considerat de mercantiliști un joc de sumă nulă, în care surplusul comercial al unei țări are corespondent în deficitul comercial al celorlalte țări participante. Reminiscențele concepției mercantiliste în unele abordări contemporane ale comerțului internațional se revelă în aserțiuni precum: i) comerțul internațional este o formă de război comercial mondial ori ii) statele se comportă pe piața mondială aidoma firmelor (Krugman, 1994 și 1996).

factorului de producție abundant; în același timp, producția bunului cu dezavantaje comparative scade, odată cu cererea și prețul factorului de producție insuficient. În acest mod, prețurile factorilor tind să se egalizeze. HO are două implicații importante, ulterior infirmate empiric: a) liberalizarea comerțului modifică decalajul de venit pe cap de locuitor dintre țări; și b) țările cu venit pe cap de locuitor scăzut vor beneficia mai mult din eliminarea barierelor comerciale. Egalizarea prețurilor factorilor are loc doar în prezența unor asumții puternice: nivel tehnologic identic și lipsa costurilor de transport și a barierelor comerciale (Samuelson, 1948; Cho și Moon, 2000; Baldwin, 2008). În practică, există multe imperfecțiuni ale pieței care împiedică această convergență.

- ii. Teorema Stolper-Samuelson leagă comerțul internațional de distribuția internă a venitului. Conform acesteia, de liberalizarea comerțului beneficiază factorul abundant, în detrimentul factorului rar. Totuși, deși factorul rar pierde, liberalizarea comerțului este benefică. Prețul forței de muncă este afectat de comerțul internațional pentru că aceasta este încorporată în bunurile comercializate (Stolper și Samuelson, 1941; Cho și Moon, 2000).
- iii. Teorema Rybczynski aduce nou posibilitatea modificării stocului de factori de producție, presupus constant în teoriile precedente (Cho și Moon, 2000).

La testul empiric, MHO a condus la rezultate paradoxale: Leontiev (1953) a arătat că în SUA, țara cu cele mai importante resurse de capital, bunurile importate au un raport capital pe angajat mai mare decât cele exportate. Au fost propuse, succesiv, mai multe soluții la acest paradox, fără însă a-l rezolva. Ca urmare a eșecului empiric al HO, au fost elaborate noi teorii ale comerțului internațional: teoria ciclului produsului (Vernon, 1966 și 1985), care încearcă explicarea paradoxului Leontief prin apelul la stadiile de dezvoltare a unui produs; Linder (1961) încearcă să explice comerțul internațional prin similitudini ale cererii și ale gusturilor și printr-un nivel apropiat al veniturilor din țările participante; Krugman (1979) și Lancaster (1979) au construit modele ale comerțului internațional care explică specializarea și obținerea de avantaje comparative prin economiile de scară.

Un model sistematic al competitivității, care să elimine deficiențele și insuficiențele teoriilor clasice ale avantajului comparativ, bazate pe înzestrarea cu factori de producție, a fost elaborat de Porter (1990). Și acest model s-a dovedit a fi unul perfectibil. Printre deficiențele imputate s-au numărat lipsa

variabilelor internaționale, dificultăți de operaționalizare a modelului, insuficienta explorare a rolului investițiilor străine directe interne și externe, inaplicabilitatea modelului la economiile mici și neluarea în calcul a firmelor multinaționale (Rugman, 1991; Cho și Moon, 2000). Dunning (1993) introduce o a treia variabilă exogenă în model, anume activitatea firmelor multinaționale. Rugman și D’Cruz (1993) au construit dublul model al diamantului, iar Moon, Rugman și Verbeke (1995) l-au generalizat pentru a fi aplicabil tuturor țărilor, încorporând autoritățile guvernamentale și activitatea firmelor multinaționale.

2. Ce înseamnă competitivitatea națională? Câteva deficiențe ale teoriilor asupra competitivității naționale

Deși cercetările privind competitivitatea sunt mult mai avansate la nivel microeconomic¹⁷, nu există încă o definiție unanim acceptată și o teorie universală și completă a competitivității naționale. La extreme, competitivitatea națională este i) ori rezultanta competitivității anumitor firme/sectoare (Porter, 1990) ii) ori devine lipsită de orice sens atunci când este aplicată economiilor naționale - analogia dintre competitivitatea unei firme și cea a unei economii putând avea astfel efecte periculoase în termeni de politici economice și comerciale (Krugman, 1994).

Cele mai multe abordări ale competitivității naționale¹⁸ se concentrează asupra determinantilor acesteia: productivitate, costuri de producție reduse, avans tehnologic, rate ridicate de creștere economică¹⁹ etc. (Reiljan, Hinrikus și Ivanov, 2000). În ciuda multitudinii de determinanți identificați, abordările asupra competitivității naționale sunt a) ori simpliste - centrate în mod unilateral pe anumite variabile economice, fără a ține seama de alte variabile naționale și internaționale relevante; b) ori se concentrează exclusiv pe relațiile cauzale dintre anumiți determinanți și nivelul de competitivitate, ori c) holiste - înglobează o varietate de determinanți, obiective naționale sau dimensiuni sub aceeași cupolă a competitivității naționale²⁰.

¹⁷ Totuși, faptul că firme cu un nivel diferit al eficienței și, în consecință, cu cote de piață și profituri diferite pot coexista pe aceeași piață face și din competitivitatea firmelor un concept destul de ambiguu. Este dificil de răspuns la întrebări precum: Care este nivelul profitului sau al cotei de piață care face o firmă competitivă? Sunt firmele inovative mai competitive decât cele care doar adoptă tehnologii? (Aiginger, 1996 și 2006).

¹⁸ Aiginger (1998), pentru o trecere în revistă a principalelor definiții ale competitivității naționale.

¹⁹ Deși sensul corelației dintre competitivitate și creștere economică nu este deloc unul clar stabilit (ex. Thirlwall, 2002).

²⁰ Sub ultimul tip de deficiență cade și modelul holist al lui Karl Aiginger (*infra*).

- i. *Competitivitatea înseamnă, în esență, productivitate.* După Porter (1990) și Krugman (1994), există sinonimie între competitivitate și productivitate, ceea ce a) face din primul concept unul redundant și b) creează un cerc vicios: productivitatea este un concept intern, care reflectă nivelul eficienței economice, care poate fi atât cauza, cât și efectul unui nivel ridicat al competitivității naționale. Această echivalență consideră competitivitatea doar ca proces, nu și ca rezultat (*infra*). În plus, competitivitatea națională poate fi rezultatul unor practici comerciale neloiale, precum protecționism ori subevaluarea monezii naționale, fără a fi însoțite în mod necesar de creșterea productivității.
- ii. *Competitivitatea națională ca indice compozit.* În indicele competitivității globale, elaborat de Forumul Economic Mondial (WEF), competitivitatea reprezintă "un sistem de factori, politici și instituții care determină nivelul de productivitate al unei țări" (în WEF, 2009), grupați în trei subindecși ponderați diferit, în funcție de stadiul de dezvoltare al unei țări. La rândul său, nivelul de productivitate al unei țări influențează nivelul creșterii economice și cel al bunăstării, în termeni de venit pe cap de locuitor.

În primul rând, așa cum reiese din definiția WEF, indicele competitivității globale are la bază aceeași sinonimie între competitivitate și productivitate (*supra*, pct. i), urmărind în fapt identificarea și măsurarea factorilor critici ai productivității/competitivității (WEF, 2006; 2007; 2008; 2009). Apoi, la nivel metodologic, îndoieli asupra robusteței științifice a metodologiei indicelui global de competitivitate și, prin urmare, a ierarhiei rezultate, au fost exprimate în repetate rânduri. Gregoir și Maurel (2002) au arătat că se poate obține o altă ierarhie doar prin utilizarea unor ponderi obținute prin regresie diferite de cele utilizate de către WEF.

Apoi, competitivitatea este dependentă de stadiul specific de dezvoltare al unei țări. Porter (1990) descrie patru stadii de dezvoltare, care determină patru tipuri succesive ale competitivității, cu determinanți specifici: stadiul de competitivitate bazat pe factori (resurse naturale, forță de muncă cu calificare redusă, nivel tehnologic scăzut), cel bazat pe investiții, și cele bazate pe inovare și bunăstare (primele trei asociate de Porter cu dezvoltarea progresivă a avantajelor competitive, iar ultimul cu declinul acestora pentru toți determinanții diamantului)²¹. Factorii competitivității naționale se află, prin urmare, în strânsă relație cu stadiul de dezvoltare al unei țări, ambele constituind bazele oricărui cadru strategic național de competitivitate.

²¹ La primele trei stadii, utilizate în WEF (2009), au fost adăugate două stadii intermediare.

TABELUL 1: Sursele competitivității naționale, în funcție de stadiul de dezvoltare al unei țări

Sursele de competitivitate	Nivel scăzut de dezvoltare	În curs de dezvoltare	Nivel mediu de dezvoltare	Nivel avansat de dezvoltare
Factori fizici	Resurse naturale	Infrastructura de bază	Clustere	Infrastructură avansată
Factori umani	Forță de muncă cu calificare redusă	Forță de muncă calificată	Antreprenori	Profesioniști
Autorități	Investiții străine directe Deschidere către exterior	Export Proces continuu de învățare	Investiții externe Industrii intensive în știință și tehnologie	Distribuția echitabilă a resurselor

Sursa : Adaptat după Cho și Moon (2000)

Totuși, în construirea de indici compoziți naționali ai competitivității, fiecare țară utilizează valori de ponderare diferite, neuniforme și determinate endogen, în funcție performanțele și prioritățile sale economice, politice și sociale, fapt ignorat sau, în cel mai bun caz, atenuat (în WEF, 2009) de indicii care utilizează valori de ponderare uniforme și fixe - chiar și atunci când sunt utilizate ponderi fixe pentru un anumit stadiu de dezvoltare, pe baza teoriei stadiilor succesive de dezvoltare (Rostow, 1960), precum în WEF (2009). În plus, acești indici iau în considerare doar performanțele economice, lăsând deoparte performanțele sociale și ecologice²².

iii) *Competitivitatea înseamnă balanță comercială echilibrată, creșterea exporturilor sau a cotelor de piață.* Echivalarea balanței comerciale echilibrate, a volumului ridicat al exporturilor²³ sau a creșterii cotelor de piață deținute cu competitivitatea este infirmată în practică: un deficit comercial ridicat, cel puțin pe termen scurt și în anumite condiții, poate coexista cu un nivel ridicat al competitivității naționale (Cho și Moon, 2000; Aiginger, 1996). Pe de altă parte, o balanță comercială negativă poate fi cauzată de volumul mare de investiții străine directe, ceea ce reflectă atractivitatea pentru investiții – un indicator important al nivelului de competitivitate al unei țări (Reiljan, Hinrikus și Ivanov, 2000). Apoi, echivalarea competitivității naționale cu creșterea exporturilor ignoră motivația fundamentală a exporturilor unei țări: achiziția de bunuri și servicii străine, cu impact direct asupra creșterii investițiilor și a bunăstării și

²² De exemplu, Bowen și Moesen (2005).

²³ Acestea pot crește în mod artificial, ca urmare a subvențiilor de export sau a diminuării prețurilor de export sub nivelul costurilor de producție.

efecte indirecte asupra productivității și a creșterii economice (Daniel, 2000; Thirlwall, 2002).

iv) În alte accepțiuni propuse, competitivitatea înseamnă realizarea anumitor obiective macroeconomice - creștere economică, venituri pe cap de locuitor, ocupare, bunăstare etc. De exemplu, definiția dată competitivității de OCDE (1992) stabilește o relație directă între creșterea exporturilor de bunuri și servicii și nivelul de trai (ca venit pe angajat). Trabold (1995) ierarhizează patru niveluri ale competitivității naționale: a) capacitatea de a exporta; b) atractivitatea pentru investițiile străine directe; c) capacitatea de adaptare la schimbările pieței; d) capacitatea de a câștiga. Primele trei niveluri sunt factori pentru ultimul nivel, considerat obiectiv final al competitivității naționale, și măsurat ca PIB pe cap de locuitor (Reiljan, Hinrikus și Ivanov, 2000).

Toate aceste insuficiențe sau deficiențe teoretice fac necesare delimitarea clară a sensului, locului și a rolului competitivității naționale în cadrul socio-economic național.

3. Locul și rolul competitivității în aiatemul aocio-economic național

Încercarea de a defini competitivitatea unei țări doar pe baza variabilelor economice (ex. volumul exporturilor, cote ridicate pe piețele internaționale etc.) este unilaterală. Cât privește perspectivele multidimensionale, au fost deja propuse mai multe abordări ale competitivității care iau în considerare și variabile non-economice. Pentru Fagerberg (1996), competitivitatea națională reflectă capacitatea unei țări de a asigura standarde de viață ridicate pentru cetățenii săi. Landau (1992) include în sistemul de determinați ai competitivității naționale, pe lângă creșterea pe termen lung a nivelului de trai al cetățenilor (cu restricția echilibrului pe termen lung al balanței de plăți), distribuția echitabilă a avuției naționale și nivelul ridicat al ocupării. După Aiginger (1996), veniturile din utilizarea factorilor de producție trebuie să fie similare celor obținute de țări cu același nivel de dezvoltare, în termeni de i) salarii nominale; ii) productivitatea muncii și reducerea costurilor unitare cu forța de muncă; iv) costuri materiale și energetice unitare.

Dincolo de dihotomia teoretico-metodologică monism vs. holism, orice analiză multidimensională a competitivității naționale presupune i) delimitarea clară a sensului și a domeniului de referință și de aplicare al acesteia și ii) determinarea rolului competitivității în cadrul socio-economic național.

Convergența obiectivelor de competitivitate și a celor ecologice la nivel microeconomic

Pot firmele obține convergența concretă a obiectivelor de competitivitate și a celor non-economice? În cazul performanțelor ecologice, există câteva rațiuni care ar valida această convergență (Hargroves și Smith, 2005): i) în plan științific, a avut loc o serioasă schimbare de paradigmă în ce privește efectele internalizării externalităților negative ecologice asupra competitivității firmelor (Porter și Van der Linde, 1995 și alții; ii) există în economie un potențial semnificativ pentru creșterea productivității resurselor și, în consecință, pentru creștere economică și reducerea concomitentă a impactului negativ asupra mediului; iii) există o masă critică de tehnologii eco-inovatoare care fac posibilă integrarea obiectivelor de dezvoltare durabilă în strategiile firmelor; iv) reglementările de mediu pot avea un rol important în internalizarea unei părți însemnate a externalităților negative ecologice; v) viziunea îngustă a sinonimiei între dezvoltare și creștere economică a fost depășită prin luarea în considerare a capitalului natural și utilizarea acestuia la evaluarea avuției naționale.

O dezbatere cu efecte semnificative în înțelegerea relației dintre competitivitate și performanța ecologică a firmelor este cea legată de efectele reglementărilor de mediu asupra competitivității firmelor. Conform argumentelor tradiționale, ajustarea produselor și proceselor tehnologice și adoptarea de tehnologii pentru reducerea impactului asupra mediului, ca răspuns la reglementările de mediu, conduc la creșterea costurilor și, în consecință, la reducerea competitivității firmelor²⁴. În schimb, “ipoteza Porter” (Porter și Van der Linde, 1995) susține că: i) mediul și competiția sunt incompatibile doar într-o perspectivă statică asupra competiției (avantajele competitive apar nu printr-o optimizare statică a consumului de resurse, ci prin dinamica inovării) și că ii) reglementările severe de mediu pot avea ca efect reducerea costurilor de producție și creșterea competitivității. Concepute în mod adecvat²⁵, reglementările de mediu pot stimula inovarea de produse și procese adaptate cerințelor ecologice, prin “compensații” care conduc la avantaje

²⁴ Acesta este motivul pentru care, în practică, multe firme din statele Uniunii Europene au fost scutite de la plata taxelor de mediu, în special în anumite sectoare ale industriei prelucrătoare (Ekins și Speck, 1999).

²⁵ Conform acestei perspective, beneficiile unor reglementări de mediu adecvate sunt: i) semnaleză firmelor deficiențe în eficiența utilizării resurselor și posibilele îmbunătățiri tehnologice; ii) reglementările reduc incertitudinea asupra importanței investițiilor de mediu; iii) reglementările motivează inovarea și progresul; iv) în timpul tranziției la soluțiile bazate pe inovare, reglementările asigură că o firmă nu poate obține o poziție avantajoasă prin eludarea investițiilor de mediu (Porter și Van der Linde, 1995).

competitive față de firmele care nu sunt supuse aceluiași cerințe ecologice. Argumentul care stă la baza ipotezei este cel conform căruia *reglementările de mediu sunt un semnal al deficiențelor productivității resurselor, pe care inovarea vine să le corecteze, ceea ce duce la creșterea ecoeficienței și a competitivității firmelor*. Chiar dacă pe termen scurt costurile pot fi ridicate, în cele din urmă eco-inovarea vine să compenseze costurile alinierii la standardele de mediu și să întărească poziția competitivă a firmei sau a industriei respective, astfel (Tabelul nr. 3): i) la nivelul *proceselor tehnologice*, creșterea productivității resurselor poate fi realizată prin schimbări tehnologice care au ca efect profituri mai mari, utilizarea mai bună a produselor secundare și a deșeurilor și consum mai redus de energie și materiale; ii) la nivelul *produselor*, “compensiunile inovării” includ: calitate și performanță mai ridicate, costuri mai mici etc.

Tabelul 2: Contribuția potențială a ecoeficienței la competitivitatea firmelor

Beneficii de proces	Beneficii de produs
<ul style="list-style-type: none"> - Reducerea cheltuielilor și a stocurilor materiale ca efect al reconceperii sistemului de producție - Beneficii din extinderea sistemului de producție pentru transformarea deșeurilor și a produselor secundare în produse cu valoare de piață - Reducerea costurilor printr-o mai mare productivitate a inputurilor materiale, energie, apă și materii prime 	<ul style="list-style-type: none"> - Produse mai consistente și de calitate mai ridicată - Costuri de producție mai reduse prin substituția materialelor etc. - Creșterea productivității resurselor prin utilizarea produselor secundare - Reducerea costurilor de depozitare a produselor pentru clienți - Produse care satisfac cererea clienților pentru produse cu impact ecologic redus

Sursa: Adaptat după Porter și van der Linde (1995); Hargroves și Smith (2005).

Porter și van der Linde insistă asupra rolului unor reglementărilor de mediu severe, care necesită soluții radicale, precum reconfigurarea produselor și a proceselor tehnologice. Pentru ca standardele de mediu să stimuleze eco-inovarea, i) ele trebuie să creeze maximum de oportunități pentru inovare, lăsând acest proces la latitudinea firmelor, și nu a instituțiilor care stabilesc standardele; ii) reglementările trebuie să fie flexibile și să stimuleze ameliorarea tehnologică continuă, axate pe efecte, fără să impună o tehnologie specifică²⁶.

²⁶ OCDE (1999) reafirmă această idee, anume că specificațiile tehnologice tind să înnăbușe inovarea. Conform aceluiași studiu, instrumentele politice care, datorită flexibilității lor, au efecte pozitive asupra

Această soluție *win-win* a lui Porter și Van der Linde a fost criticată din motivul insignifianței “compensațiilor inovării” pentru costuri²⁷ sau din lipsa studiilor care să testeze empiric ipoteza Porter²⁸. Xepapadeas și Zeeuw (1999), analizând validitatea ipotezei, arată că creșterea costurilor de producție, determinată de reglementările de mediu, stimulează restructurarea stocului de capital, ceea ce are ca efect creșterea productivității. Totuși, compensațiile între costurile de mediu și profiturile nete nu verifică ipoteza Porter. Altă critică adusă, din perspectivă tradițională, este că, chiar dacă reglementările stimulează inovarea, ele vor afecta competitivitatea, datorită faptului că acestea fac imposibile alte investiții. Porter și van der Linde răspund la aceste critici arătând că poluarea este un efect al utilizării incomplete ori ineficiente a resurselor de-a lungul ciclului de viață al produsului. Ca urmare, utilizarea eficientă a resurselor are o funcție corectivă, cu efecte pozitive asupra competitivității firmelor.

Dezbaterea a avut rolul de a face din inovare un important instrument de creștere a performanței ecologice a firmelor, confirmat de studii ulterioare, care arată că sporirea cheltuielilor de mediu necesare respectării standardelor tehnologice de mediu au stimulat cheltuielile de cercetare-dezvoltare și patentarea în tehnologiile ecologice (OECD, 2000). Apoi, dezbaterea trebuie extinsă dincolo de reglementările de mediu, pentru a le integra în instrumentele politice de stimulare a inovării.

Totuși, aceste eforturi științifice de determinare a căilor de convergență a performanțelor economice și ecologice ale firmelor sunt limitate prin: i) centrarea lor pe performanțele *economice* ale firmelor (de care, până la urmă, trebuie să țină seama orice soluție *win-win* propusă); ii) eventualele conflicte între severitatea reglementărilor de mediu și a obiectivelor limitate ale firmelor, de maximizare a profiturilor, cu posibilele efecte sociale și economice negative (șomaj, delocare etc.). În ultimă instanță, ele reprezintă intervenții guvernamentale menite a crește nivelul eficienței în economie, prin corectarea eșecurilor pieței și internalizarea externalităților negative ce distorsionează alocarea optimă a resurselor din punct de vedere social.

inovării sunt: interzicerea anumitor produse, standardele de performanță, angajamentele voluntare și instrumentele economice.

²⁷ Palmer *et al.* (1995) arată că aceste economii sunt mai puțin de 2% din cheltuielile de mediu. Alinierea la standardele de mediu este costisitoare în industrii tradiționale poluante, precum prelucrarea petrolului, industria chimică și a hârtiei etc.

²⁸ Conform Jaffe *et al.* (1995), evaluarea impactului reglementărilor de mediu asupra fluxurilor comerciale și exporturilor nete ale anumitor sectoare economice din SUA nu susține statistic acest argument, efectele lor fiind insignifiante. Mai mult, studiul nu găsește nici confirmare statistică pentru ipoteza conform căreia reglementările de mediu ar stimula inovarea și ar ameliora competitivitatea.

O abordare holistă a competitivității naționale, ca realizare a obiectivelor naționale de bunăstare

Metoda indicilor de competitivitate, de comparare a performanțelor de competitivitate a diferitelor economii vizează construirea unui clasament așa-zis obiectiv al competitivității. Numai că asumția acestei abordări este existența unui nivel identic al aspirațiilor, priorităților și obiectivelor naționale. În realitate, fiecare țară, chiar cele aflate la un nivel similar de dezvoltare, are aspirații și priorități diferite²⁹.

Aiginger (1996, 1998 și 2006) propune o nouă definiție a competitivității naționale, drept "capacitatea unei țări de a crea bunăstare pentru cetățenii săi". Prin modelul holist propus, Karl Aiginger pune la îndoială existența unui model universal aplicabil al competitivității naționale. Bunăstarea este considerată rezultată a competitivității naționale (văzută ca *rezultat*³⁰), care la rândul său este determinată de factori precum: i) capacitatea de a exporta suficiente bunuri și servicii³¹; ii) capacitatea unei țări de a câștiga (veniturile obținute din utilizarea factorilor de producție sunt similare țărilor cu un nivel apropiat al aspirațiilor cetățenilor³²); iii) nivelul de satisfacție al cetățenilor în legătură cu condițiile macroeconomice și sociale³³. Pe de altă parte, competitivitatea ca *proces* reprezintă funcția de producție a unei economii³⁴.

Acest model are unele implicații importante asupra modului de abordare a competitivității naționale: i) competitivitatea națională reprezintă *rezultatul* procesului economic de alocare optimă a factorilor unei economii; ii) competitivitatea nu se reduce la echilibrul balanței de plăți sau la costuri de producție scăzute; iii) nivelul bunăstării este dependent de realizarea

²⁹ De exemplu, România este satisfăcută, la nivel macroeconomic, cu nivelul de creștere economică din ultimii ani, și, la nivel individual, de creșterea veniturilor pe cap de locuitor, fără ca protecția mediului și a resurselor naturale, respectiv reducerea inegalității distribuției veniturilor, să constituie priorități stringente. Consecință a integrării în Uniunea Europeană, actualizarea reglementărilor de mediu în România nu a însemnat și implementarea lor completă, fapt datorat i) unui anumit nivel de dezvoltare și unei anumite structuri a economiei; ii) lipsei presiunilor sociale (aspirațiile și prioritățile curente ale cetățenilor sunt altele) și, prin urmare, neînscriserea lor printre prioritățile politice.

³⁰ Competitivitatea ca rezultat (C1) exprimă gradul de realizare a obiectivelor naționale de competitivitate și are următoarea definiție formală: $C_1 = W(S, Y, E)$, unde unde: S este un set de indicatori sociali, Y este venitul pe cap de locuitor, iar E reprezintă un set de indicatori ecologici.

³¹ „Suficiente bunuri și servicii exportate” relativizează indicatorul „Balanța comercială” în evaluarea competitivității naționale, punând-o în relație cu obiectivele specifice ale politicii comerciale naționale (surplus comercial, balanță comercială echilibrată sau deficit în țările centrate pe atragerea de investiții străine (cf. Aiginger, 1996).

³² „Aspirațiile” reprezintă un termen subiectiv, dar necesar în modelul de evaluare a competitivității propus de Aiginger; ele diferă de la o țară la alta, fiind determinate de stadiul de dezvoltare și înrădăcinate într-un anumit context politic, social și economic (Aiginger, 1996; 2006).

³³ Acest factor trimite la obiectivele calitative naționale. O balanță comercială echilibrată este mai ușor de realizat în condițiile unui nivel scăzut de asistență socială, ocupare și protecție a mediului (ex., modelul social anglo-saxon) decât prin realizarea simultană a acestor obiective.

³⁴ Aceasta (C2) este definită prin factori tradiționali, dar și prin determinanți calitativi: $C_2 = F(K, L, PT, I, T, C)$, unde: K este capitalul; L reprezintă forța de muncă; PT este progresul tehnic; I reprezintă cadrul instituțional; T reprezintă nivelul de încredere; C reprezintă capacitățile.

obiectivelor de competitivitate; iv) competitivitatea devine un concept dependent de satisfacerea aspirațiilor cetățenilor unei țări.

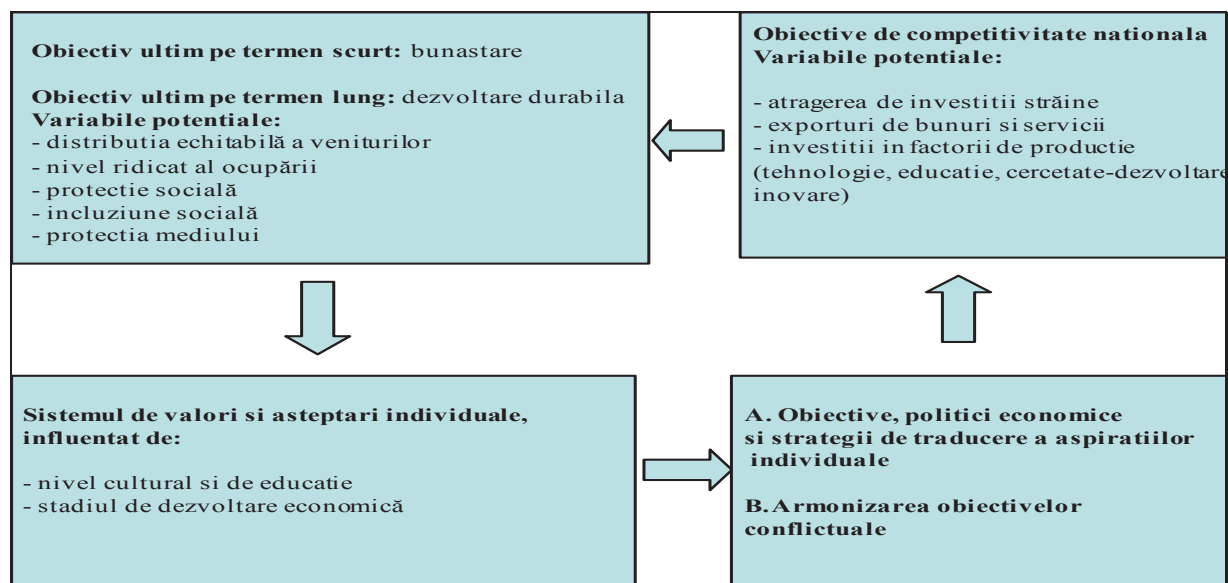
Totuși, extinderea orizontului de analiză a competitivității naționale (C1), prin încorporarea obiectivelor calitative non-economice (sociale și ecologice), și echivalarea competitivității ca proces (C2) cu funcția de producție națională conduce în fapt la o creștere a complexității conceptului de competitivitate națională, fără a-i diminua din ambiguitate.

4. Încorporarea obiectivelor de competitivitate în cadrul socio-economic național

Competitivitatea națională rămâne un *concept exclusiv economic*, dar, ca și în modelul lui Aiginger, nu mai reprezintă nu un obiectiv național ultim, ci doar unul intermediar. În fapt, competitivitatea națională reprezintă doar o *condiție materială* pentru susținerea obiectivelor pe termen scurt (bunăstare) și a celor pe termen lung (sociale și ecologice), a căror integrare progresivă în agenda națională depinde de stadiul de dezvoltare al unei țări și de nivelul aspirațiilor individuale.

Fiecare țară are un anumit nivel al aspirațiilor indivizilor, în funcție de care sunt indivizii sunt satisfăcuți - sau nu - cu obiectivele și performanțele sale economice, sociale și ecologice (venituri, protecția mediului, ocupare, echitate socială etc.). Identificarea și armonizarea aspirațiilor indivizilor și a celorlați actori sociali în stabilirea obiectivelor naționale pe termen lung ar reprezenta o inovație importantă în procesul de guvernare, în care indivizii sunt atât cauza formală, cât și cauza finală a obiectivelor socio-economice naționale. Crearea unui cadru conceptual al sistem socio-economic dinamic implică, în primul rând, identificarea nodurilor, obiectivelor și a fluxurilor acestuia și, ulterior, integrarea obiectivelor naționale de competitivitate, bunăstare și dezvoltare durabilă (Figura 1). Obiectivele de competitivitate națională au un rol bine delimitat, de dimensiune-suport pentru realizarea obiectivelor naționale pe termen lung. Atât obiectivele naționale intermediare de competitivitate, cât și cele ultime, au la bază cercul virtuos format de i) stadiul specific de dezvoltare (social, politic și economic) al unei țări și ii) nivelul valorilor și așteptărilor indivizilor. Obiectivele calitative pe termen lung (Figura 1) sunt doar potențiale și reprezintă obiective ce pot deveni dezirabile în anumite stadii succesive ale dezvoltării unei țări, pe măsura progresului către o societate reflexivă, în care tensiunea dintre obiectivele pe termen scurt și cele pe termen scurt se atenuază.

Figura 1. Noduri, fluxuri și obiective ale cadrului socio-economic național

În practică, limita cognitivă și de interese a indivizilor (Schumpeter, 2003) și eșecurile politice (*public failures* - Bozeman, 2000 și 2002), prin lipsa articulării aspirațiilor și valorilor individuale și centrarea pe obiective economice pe termen scurt, au ca efect auzinerea aproape exclusivă a obiectivelor cantitative.

Totuși, rămâne de determinat dacă i) potențialul acestui cadru socio-economic de democratizare a procesului de guvernare, prin articularea valorilor și a aspirațiilor cetățenilor; ii) acestea din urmă sunt dependente și gradual reformate de procesul de dezvoltare al unei țări; iii) realizarea obiectivelor sociale și ecologice este corelată cu performanțele naționale de competitivitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Aiginger, K. (1996), *Creating a Dynamically Competitive Economy*, în Devine, P., Katsoulacos, Y. și Sugden, R., *Competitiveness, Subsidiarity and Industrial Policy*, Routledge, Londra și New York.
2. Aiginger, K. (1998), *A Framework for Evaluating the Dynamic Competitiveness of Countries*, în *Structural Change and Economic Dynamics*, Elsevier Science, 9/1998, pp. 159-188.
3. Aiginger, K. (2006), *Competitiveness: From a Dangerous Obsession to a Welfare Creating Ability with Positive Externalities*, *Journal of Industrial Competition and Trade*, 6/2006, pp. 161-177.
4. Baldwin, R.E. (2008), *The Development and Testing of Heckscher-Ohlin Trade Models: A Review*, MIT Press, Cambridge Massachusetts și Londra.
5. Bartelmus, P. (2008), *Quantitative Eco-nomics. How sustainable are our economies*, Springer.
6. Bowen, H.P. și Moesen, W. (2005), *Benchmarking the Competitiveness of Nations: Non-uniform Weighting and Non-economic Dimensions*, *Corporate Governance*, nr. 7/2007, pp. 6-16.
7. Bozeman, B. (2000), *Expanding the Mission of State Economic Development*, *Issues in Science and Technology Policy*, 17, 2, pp. 33-36.

8. Bozeman, B. (2002), *Public Value Failure: When Efficient Markets May Not Do*, Public Administration Review, 62, 2, pp. 134-151.
9. Cho, D.S. (1994), *A dynamic approach to international competitiveness: The case of Korea*, Journal of Far Eastern Business, 1(1), pp. 17-36.
10. Cho, D.S. și Moon, H-C. (1998), *A nation's international competitiveness in different stages of economic development*, Advances in Competitiveness Research, 6(1), pp. 5- 19.
11. Cho, D.S. și Moon, H-C. (2000), *From Adam Smith to Michael Porter. Evolution of Competitiveness Theory*, Asia-Pacific Business Series, vol. 2, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
12. Daly, H.E. (1996), *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*, Beacon Press, Boston.
13. Daniel, C. (2000), *The Question of International Competitiveness*, International Advances in Economic Research, vol. 6, nr. 3/august 2000.
14. Devine P. (1996), *Competitiveness and the Objectives of Communities*, în Devine, P., Katsoulacos, Y. și Sugden, R. (ed.), *Competitiveness, subsidiarity, and industrial policy*, Routledge, New York și Londra, 1996.
15. Dunning, J.H (1993), *Internationalizing Porter's diamond*, Management International Review, 33 (2), pp. 7- 15.
16. Ekins, P. și Speck, S. (1999), *Competitiveness and Exemptions From Environmental Taxes in Europe*, Environmental and Resource Economics, 13, pp. 369-396.
17. Ekins, P. (2000), *Economic Growth and Environmental Sustainability: The Prospects for Green Growth*, Routledge.
18. Garelli, S. (1997), *World The Four Fundamental Forces of Competitiveness*, în *The World Competitiveness Yearbook 1997*.
19. Gregoir, F. și Maurel, S. (2002), *Les indices de compétitivité des pays: interprétation et limites*, în *Compétitivité, rapport pour le Conseil d'Analyse économique*, La Documentation Française, Paris.
20. Hargroves, K.-J. și Smith, M-H. (2005), *The Natural Advantage of Nations. Business Opportunities, Innovation and Governance in the 21st Century*, Earthscan, UK și SUA.
21. Heckscher, E. F. (1919), *The effect of foreign trade on the distribution of income*, în H.S. Ellis și L. A. Metzler (ed.), *Readings in the theory of international trade*, Homewood, Irwin, 1949.
22. Jaffe, A.B. et al. (1995), *Environmental Regulation and the Competitiveness of US Manufacturing: What Does the Evidence Tell Us?*, Journal of Economic Literature, Vol. XXXIII, Martie 1995, pp. 132-163.
23. Krugman, P. R. (1979), *Increasing returns, monopolistic competition and international trade*, Journal of International Economics, 9, pp. 469-479.
24. Krugman, P. R. (1994), *Competitiveness - A Dangerous Obsession*, FOREIGN AFFAIRS, MARTIE-APRILIE.
25. Krugman, P. R. (1996), *Making Sense of the Competitiveness Debate*. International Competitiveness, Oxford Review of Economic Policy, vol. 12, nr. 3, pp. 17-25.
26. Lancaster, K. J. (1979), *Variety, equity and efficiency*, New York: Columbia University Press.
27. Landau, R. (1992), *Technology, Capital Formation, and U.S. Competitiveness*, în B. G. Hickman (ed.), *International Productivity and Competitiveness*, Oxford University Press, New York-Oxford.
28. Leontiev, W. (1953), *Domestic production and foreign trade: The American capital position re-examined*, Proceedings of the American Philosophical Society, 97, pp. 331-349.
29. Linder, S. B. (1961), *An essay on trade and transformation*, John Wiley, New York.
30. Lutz, M. (1999), *Economics for the Common Good*, Routledge, Londra.
31. Moon, H.C., Rugman, A.M. și Verbeke, A. (1998), *The generalized double diamond approach to global competitiveness of Korea and Singapore*, International Business Review, 7, pp. 135- 150.
32. Moon, H.C., și Newman P. (1995), *Competitiveness of product, firm, industry, and nation in a global business*, Competitiveness Review, 5(1), pp. 37-43.
33. OCDE (1992), *Technology and the Economy: The Key Relationships*, OCDE, Paris.
34. OCDE (1999), *Technology and Environment: Towards Policy Integration*, OCDE, Paris.
35. OCDE (2000), *Innovation and the Environment*, OECD Proceedings, OCDE, Paris.
36. Palmer, K. et al. (1995), *Tightening Environmental Standards: the Benefit-Cost or the No-Cost Paradigm?*, Journal of Economic Perspectives, 9(4), pp. 119-132.
37. Porter, M. E. (1990), *The competitive advantage of nations*, Free Press, New York.
38. Porter, M.E., (2004), *Building the microeconomic foundations of prosperity: Findings from the business competitiveness index*, în Sala-i-Martin, X. (ed.), *The Global Competitiveness Report 2003-2004*, Oxford University Press, New York.
39. Porter M.E. și Van der Linde (1995), C., *Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship*, Journal of Economic Perspectives 9(4).
40. Ricardo, D. (1817/1959), *Despre principiile economiei politice și impunerii*, în *Opere alese*, vol. 1, Ed. Academiei Române, București.
41. Reiljan, J., Hinrikus, M. și Ivanov, A. (2000), *Key Issues in Defining and Analyzing the Competitiveness of a Country*, Working Paper, nr. 1, Tartu University Press.
42. Rostow, W. (1960), *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press.
43. Rugman, A. M. (1991), *Diamond in the Rough*, Business Quarterly, iarnă, pp. 61-64.
44. Rugman, A. M. și D'Cruz, J.R (1993), *The "Double diamond" model of international competitiveness: The Canadian experience*, Management International Review, 33(2), pp. 17-39.
45. Samuelson, P. (1948), *International trade and the equalization of factor prices*, Economic Journal, 58, pp. 165-184.
46. Schumpeter, J.A. (2003), *Capitalism, Socialism and Democracy*, Routledge, Londra și New York,
47. Siggel, E. (2006), [International Competitiveness and Comparative Advantage: A Survey and a Proposal for Measurement](#), [Journal of Industry, Competition and Trade](#), Springer, vol. 6(2), iunie, pp. 137-159.

48. Smith, A. (1776/1962), *Avuția Națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, Ed. Academiei Române, București.
49. Soubbotina, T.P. și Sheram, K.A. (2000), *Beyond economic growth: meeting the challenges of global development*, World Bank.
50. Stolper, W. și Samuelson, P. (1941), *Protection and real wages*, Review of Economic Studies, 9, pp. 58-73.
51. Streeck, W. (2009a), *Re-Forming Capitalism: Institutional Change in the German Political Economy*, Oxford University Press.
52. Streeck, W. (2009b), *Institutions in History: Bringing Capitalism Back In*, Discussion Paper 09/8, noiembrie, Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, Köln.
53. Thirlwall, A.P. (2002), *The nature of economic growth : an alternative framework for understanding the performance of nations*, Edward Elgar Publishing Limited.
54. Trabold, H. (1995), *Die internationale Wettbewerbsfähigkeit einer Voppswirtschaft*, în Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, *Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung*, 2/1995, Dunker & Humblot, Berlin, pp. 169 - 183.
55. Vernon, R. (1966), *International investments and international trade in the product cycle*, Quarterly Journal of Economics, mai, pp. 190-207.
56. Vernon, R. (1985), *The product cycle hypothesis in a new international environment*, în H. Wortzel și L. Wortzel (ed.), *Strategic Management of Multinational Corporations: The Essentials*, John Wiley & Sons, New York.
57. World Economic Forum (2006), *The Global Competitiveness Index: Identifying the Key Elements of Sustainable Growth*, în *The Global Competitiveness Report 2006-2007*, World Economic Forum, Palgrave Macmillan.
58. World Economic Forum (2008), *The Global Competitiveness Report 2008-2009*, World Economic Forum, Geneva.
59. World Economic Forum (2009), *The Global Competitiveness Report 2009-2010*, World Economic Forum, Geneva.
60. Xepapadeas, A. și Zeeuw, A. (1999), *Environmental Policy and Competitiveness: The Porter Hypotheses and the Composition of Capital*, Journal of Environmental Economics and Management 37/1999, pp.165-182.